

IJTIMOYIY-EKOLOGIK TUSHKUNLIK YOHUD BIZ
AVLODLARGA QOLDIRAYOTGAN AYANCHLI MEROS

Omonov Bahodir Nurillayevich,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti dotsenti, f.f.d (DSc).

Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri

E-mail:bakhodiron@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada, tabiat-jamiyat-inson munosabatlarida ekologik ahloqiy qarashlarning namoyon bo'lishi, tabiatga nisbatan yangicha yondashuvning tarixiy asoslari, rivojlanish jarayonlari haqida fikr yuritilgan. Shu bilan birga kelajak avlod uchun zaruriy axloqiy bilimlarni yangicha yondashuv bilan tabiat va inson o'rtasida bog'liqlik munosabatlari keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik globallashuv, ekologik axloq, texnospera, ekologik ong, ekologik faoliyat, ekologik bilim, ekologik norma, ekologik muhit, urbanizatsiya

Аннотация

В статье размышляется о проявлении экологических моральных взглядов в отношениях Природа-общество-человек, исторических основах нового подхода к природе, процессах развития. В то же время, при новом подходе к необходимым нравственным знаниям для будущего поколения, широко освещаются отношения связи между природой и человеком

Ключевые слова: экологическая глобализация, экологическая этика, добро, зло, экологическое сознание, экологическая деятельность, экологические знания, экологическая норма, экологическая среда, экологическая культура, катастрофы, катаклизмы.

Annotation

The article reflects on the manifestation of ecological moral views in Nature-Society-Human Relations, the historical foundations of a new approach to nature, development processes. At the same time, with a new approach to the necessary moral knowledge for the future generation, the relationship of connection between nature and man is widely covered

Keywords: environmental globalization, environmental ethics, goodness, evil, environmental consciousness, environmental activity, environmental knowledge, environmental norm, environmental environment, ecological culture, catastrophes, cataclysms.

Kirish. XX asr ikkinchi yarmiga kelib, jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar keskinlasha boshladi. Aynan shu davrda davlat va siyosat arboblari, olim va faylasuflar jamiyatning tabiatga ta'sirini muvofiqlashtirish lozimligi, buning uchun qator chora-

tadbirlarni muntazam amalga oshirish kerakligi to'g'risida mulohaza yurita boshladilar. Mazkur mulohazalar ushbu chora-tadbirlarni ifodalovchi tushunchaning vujudga kelishi bilan yakun topdi. Ammo, ekologik xavfsizlik davlat ekologik siyosatining strategik vazifasiga aylandi. Shu jihatdan ekologik muammolarning ijtimoiy ahamiyatini tubdan o'rganish va ilmiy asoslash dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Mavzuning mohiyatini yoritishda tarixiylik, analiz, sintez, umumlashtirish, taqqoslash kabi mantiqiy uslublardan foydalanilgan. Ekologik siyosatning asosiy yo'nalishlari qiyosiy tahlil qilingan va ilmiy xulosalar berilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mavzuning turli jihatlari jumladan, inson ekologik madaniyatiga jamiyat ehtiyojini ortishi, ekologik vaziyatning keskinlashgani, ekologik munosabatlar xarakterining o'zgargani, ekologik muammolarning umumsayyoraviy tus olgani mutaxassislarning mavzuga e'tiborini nihoyatda kuchaytirdi va ko'plab ilmiy-nazariy asarlar yaratildi. Masalan: ekologik munosabatlarni globallashtirish, I.Arsentyeva, R.S.Gaysina, ekologik madaniyatni shakllantirishda diniy qadriyatlar va ta'lim tarbiyaning roli B.Omonov, F.Qilichev, O'.G'.Tilavov, G.A.Ochilova, Kh.Sh.Nomozov, Yu.Kh.Manzarov, B.A.Ochilov, ekologiyaнинг globallashtirishiga doir mavzular B.Omonov, S.Mamashakirov tadqiqotlarida tahlil qilingan.

Tahlil va natijalar. O'tkan asrning 70-yillarida rivojlangan kapitalistik davlatlarda tushkunlik bashoratlari yuzaga keldi. A.Pechchei, E.Toftler, R.Folk, Dj. Forester, D.Medouz va boshqalar ijtimoiy-ekologik tushkunlik vakillari hisoblanadilar. Ularning fikricha hozirgi o'sish suratlari va tabiatga tajovuz saqlanib qolsa XXI asrning birinchi yarmi yakunida ekologik inqiroz muqarrardir. Ekologik inqirozning oldini olish uchun ular ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish suratlari mintaqaviy yoki jahon miqyosida chegaralash, sekinlatish zarurligini ta'kidlaydilar. Bugungi hayot oqimini malum bir ehtiyojlar hisobiga burib yuborish holatlarini ko'rishimiz mumkin.

Texnosfera atamasi kundalik hayotning muhim qismiga aylanib bormoqda. Insonlarning yashash sharoiti texnologiya orqali standartlashtirildi. Insonlar individual tabiatni atrof- muhitni o'rganish va o'ziga xos hayot tarzidan asta sekin voz kechib bormoqda Barcha bir vaqtda uyg'onish, bir vaqtda ishga borishi, bir vaqtda ovqatlanishi va o'xshash zerikarli hayot relisidan ketishini ko'rishimiz mumkin. Bu albatta o'rta asrlarda bo'lgan kabi tabiatni bilish va uni o'rganish jarayoni hozirga kelib keskin farq qiladi. Endi barcha narsa inson uchun hizmat qilishi kerak degan qarashlarda ko'rishimiz mumkin. Ibtidoiy davrdan agrar soha va suv tizimini bo'ysindirish insonlarning ilk rivojlanish bosqichi va uzoq yillik samarasiz mehnat sharoitini sanoat inqilobini ochib berdi. Yetakchi davlatlarning lebiralistik qarashlari kapitalizmga zarar keltirganini aytib o'tish joizdir. Rivojlanish bosqichida bo'lgan postindustrial davlatlarni Ikkinchi jahon urushi ancha turg'unlik holatiga keltirib qo'ydi. Istemol

madaniyatini ixtirolar va texnologiyalar o'zgartirdi ,misol qilib rivojlangan davlatlar uchun yoqilg'i muammosi ,kundalik zarur mahsulotlar ehtiyojini tabiatdan imkon darajasidadan yuqori foydalanish natijasida qondirish,yer sho'rlanish holati ,unumdorligiga,ma'lum hududlarda charvachilik sanoati yaylovlarning cho'llanish holati, yarim tayyor mahsulotlar uchun qog'oz mahsulotini olish uchun o'rmonlardan voz kechish orqali amalga oshirilmoqda birgina misol tariqasida 70-80yillar turg'unlik davrida kitalrni ovlash natijasida ko'plab baliqlarning turini kamayishi va okean va dengiz yuzasida yashovchi baliqlar suv tubiga tushishga majbur bo'ldilar, noyob hamda ozuqa bob marjon qoyalar yuzasini chiqindi mahsulotlari egallab olgan . Birgina kitni og'zidan va ustidan 17 xil baliqlar oziqlanishadi .Aholining ko'plab mehnat taqsimotini zamonaviy texnologiyalar egalshi ulrning bo'sh vaqталrini ko'payish va boshqa maishi ehtiyojlarning ortishiga sabab bo'ldi 90 yillarda ko'plab inson qadami yetmagan joyga borish, sayohat qilish va yangi manbalarni qidirib topishga urunish holatlari o'rmon yong'inlari,ov qilish va tabiy jarayonlarga suniy tus berish holatlarga sabab bo'ldi. Har bir jamiyat uchun kuchli Futuroliklar kerakligini va kutilyotgan ekologik xavflar borasida oldindan bizlarni ogohlantirish kundalik holatga aylanib borishni va insonlar bu kundalik mayishiy muamodek qarashi achinarli holatdir.Albatta muqobil energiya manbasini qidirib topish borasida olib borilayotgan ishlar ildam ketmoqda ,ammo bu boshqa ekologik muammolarga sabab bo'lmoqda azon qatlami yoriq holatini va yerning qatlamlarini o'zgarib borishi shuningdek ,iqlimning mutassil o'zgarishi yerdagi hayot tarziga ta'sir etmoqda.Bugungi kunda bioindustriya iqtisodiyotning asosiga aylanib bormoqda.80-90 yillar Kosmosga suniy yo'ldoshlar va kosmik keymalar parvozining mutassil ravishda ortib borish va ularning qaytib tushish holati bo'ycha hech qaysi davlat javobgarilikni o'z bo'yniga olmadi asosiy tushish joyi sifatida shimoliy muz okeani hududi tanlanganligi va doimiy bir yo'nalishda qo'ndirish va tushish holati aynan azon qatlamining yorilishga sabab bo'ldi ,shuningdek Aholi sonining ortishi va istemol ehtiyojlari tufayli tashkil etilgan issiqxonalar tarmog'idan chiqayotgan gazalar ham o'z sezilarli tasirin

ko'rsatib bormoqda.Tadqiqotlarga ko'ra tabiatdan chiqayotgan zaharli gazlar azon qatlamining zichlashishg va qalinlashish holatiga yordam berishi isbotlandi.Ammo bu holat hozirigi insoniyat uchun global muamoligicha qolmoqda quyoshdan tushayotgan ultra binafsha nurlari to'g'ridan to'g'ri yerga tushishi yerdagi namlik holati va tirik jonzotlar uchun suv manbayiga bo'lgan ehtiyoj ortirib bormoqda.O'rganishlarim shuni ko'rsatdikiy zamonaviy texnologiyalar insonlarni doimiy mashg'ulotlaridan biroz uzoqlashtirdi va insonlarga qulayliklar yaratdi.ammo Har bir yangilik va g'oyalar ortida salbiy natijalar ham bor albatta,Shaharsozlik va samarali mehnat taqsimoti aholi uyda turib ham ishlashga imkoniyat yaratdi .Birgina karantin davrida onalyn buyurtma qabul qilish va uy sharoitida ham ishlash ommalashdi va vaqt sinovidan o'tdi .Hozirgi kundaki zamonaviy kasblarning 5 tadan

3 tasi shu shakilda ishlash rejimiga o'tdi. Ko'pchilik ofes sifatida uydan turib boshqarmoqda. Bu inson uchun vaqtni va joyni tejashga qisman bo'lsada trbandlik va shahr shovquni holatini kamaytirmoqda. Ko'pchilik yarim tayyor mahsulotlar talab eta boshladi, ishlab chiqarish rivojlandi va xomashiyoga bo'lgan talabni o'rmonlarni kesish suniy hayvonlarni yaratib go'sht ehtiyojini qondirish, yerdan noodatiy miyordan ortiq ekinlar va kimyoviy o'g'itlar bilan yetishtirilgan meva – sabzovotlarga bo'lgan talab ancha ortdi. Aholi megaratsiya harakat oqimini unumdor yerlar va o'rmonlarni buzish orqali shaharlarni kengaytirish reja qilingan holatni ko'plab guvohi bo'ldik. Birgina Mumbay shahri aholi zichligi va havosi ifloslanishi bo'yicha yetakchi shahlardan biri hisoblanadi. Kichik shaharda infratuzilma o'zgartirilishi aholidan chiqayotgan chiqindi va ularni qayta ishlash tizimi eng og'riqli holatdir. Masalan Ekologik qayta ishlovchi uskunalari yaratilishgach bo'lgan davr yani 80 –yillarda chiqindilar asosan okean va chekka hududlarga tashlangan va ulardan chiqayotgan turli kasaliklarga jiddiy etibor qaratilmagan aholining muntazam emlanish va dori mahsulotlarini istemoli natijasida o'rtacha umr ko'rish davri sekinlik bilan kamayib bordi.

Ijtimoiy -ekologik halokatlarlarning zamirida albatta Insonning tabiatga bo'lgan salbiy munosabatiga bog'liq, bunga misol qilib reklamalar va turli tashviqot shoulari tasiri va ommaviy vandalizm alomatlari natijasida flora va fauna o'rtasidagi zanjirning uzilishiga inson aybdor sanaladi. Jonli tabiatni suniy qo'riqxonaga aylantirish va yovvoyi hayvonlarning yashash muhitiga tasiri va zavodlardan chiqqan kimyoviy mahsulotlardan oziqlangan baliqlar va boshqa havyonalar mutatsiya holatiga tushib qolganligi va suvning tabiiy o'zanini o'zgartirilishi daryo va dengiz yo'llarining yopilishi tabiiy ofatlarga sabab bo'lmoqda. Iqtisodiy rivojlanayotgan davlatlar boshqa qoloq va postindustrial davlatlarga siyosiy madaniy va iqtisodiy bosim qilib kelmoqda va bu holat aholi orasida ijtimoiy kayfiyatiga va davlatga bo'lgan ishonchning zayiflashuviga sabab bo'lmoqda, ko'plab fuqarolar rivojlangan davlatlarda ishlab qolishga harakat qilmoqdalar . **Kanada olimlarining tadqiqotlarga ko'ra** doim muqum bir joyda yashamaydigan odamlar jamosi ekologik zarar yetqazuvchi asosiy manba hisoblanishini isbotlashdi. Kuzatish jarayonida Ular belgilanmagan joyda chiqindi uloqtirish, jamoa mulklarini sindirish bularga: bekatlarda va parklar va sayilgohlarda ko'rishimiz mumkin svetaforlar va yo'l belgilariga zarar yetqazish, shuningdek jamoat tarnsportlariga metro avtobus va samoliotlar va stadionlardagi holatlarni qo'shimcha qilib o'tdim , Iqtisodiy omillar bir joydan ikkinchi joyga ko'chishi natijada yashaydigan uyi ijaraga olishi hamda undan notog'ri foydalanish komunal tizim holati atrofidagi tabiatga bo'lgan moyillik deyarli yo'q, bir birlarini yaxshi bilmasligi va jamoviylikda yashash tarzi individuallikka aylanib borganligini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa va takliflar. Bugungi fan-texnika taraqqiyoti shiddat bilan rivojlanib borishi bilan bir qatorda insonlarning atrof -muhitga bo'lgan salbiy munosabatini

guvohi bo'lmoqdamiz .Ko'plab davlatlar har yilligi hisobot natijasini yashrib ko'rsatishga urunmoqda.BMT tashkiloti hamda Global food prime ,Londonning Zoolik jamg'armasi bergan ayanchlim ma'lumotlariga ko'ra 1970 yildan hozirgi kungacha yovvoyi qushlar va hayvonlar soni 3000 turga ,har yili 11million gektar tropic o'rmonlar kesilmoqda bu ekish ko'rsatkichidan 10 baravar yuqoridir.Mahalliy va maishiy muammolar bir davlat chegarasidan chiqib global holatga aylanib bormoqda .Biz kelajak avlodga ayanchli yakun topib borayotgan tabiatni qoldirmoqdamiz.Tabaitdagi o'zgarishlar zamon ham makon tanlamaydi.Turli noodatiy kasalliklar va turi aniqlanmagan o'simlik hayvonlarning paydo bolishiga indamay ko'z yumoqdamiz .Ishlab chiqarishning kuchyib borishi natijasida yer qaridan har yili millon tonnalab neft,ko'mir,oltin va turli hil madanlar qazib olinmoqda.Halqaro hamjamiyat davlatlarni birlikka chaqirib,turli ekologiyaga foydasi tegadigan loyhalarni taklif etish davlatlar kesimida ta'lim ommaviy axborot vositalari va yetakchi sohalarda targ'ibot va tashvig'ot ishlarini olib borish shuningdek Iqtisodiy jihatdan moliyalashtrish va qonuniy jarimalar va turli fondler hayriya jamg'armalari tashkil etish zarur deb hisoblayman.Bundan tashqari Har haftaning ma'lum kuni va har oyning ma'lum vaqtida ko'chalar, sayilgozlar, istrohat bog'lari va hiyobonlarda tuli aksiyalar ,tadbirlar tashkil etish va targ'bot tadbirlari orqali yetakchi ziyolilar, tashkilot hodimlari va yoshlar orasida jamoviy hamkorlikni ko'rsatish albatta o'z samarsini beradi.Bejizga aytishmagan qishning g'amini yozda ko'r deb insonlarga eng katta tasir etish yo'li reklama va ijtimoiy roliklarni muntazzam joylab borish va turli challenglar o'tqazish ekologik yo'nalish bo'ycha ixtirolarni patentlab borish va ushbu soha bo'ycha kuchli mutaxassislar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish zarurdir.Har bir bosilgan qadamning albatta javobi bordir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"// lex.uz.
2. Каранда А.В. Экологическая политика: понятие, виды, принципы.// Молодой ученый, 2020, №3. – С.352-354.
3. Мамашокиров С., Усмонов Э. Барқарор тараққиётнинг экологик хавфсизлик масалалари.Т.: "Фан" 2009. 247 б.
4. Омонов Б.Н. Значение религиозных ценностей в формировании культуры личной экологии. Proceedings of Global Technovation 4th International Multidisciplinary Scientific Conference Hosted from Paris, France February 27th 2021. <https://conferencepublication.com>
5. Qilichev F. Shaxs ekologik madaniyatini shakllantirishda diniy qadriyatlarining roli. Fals.f.f.d. (PhD) diss. avtoref. – Toshkent: O'zMU, 2022.

6. Tilavov O‘.G‘. Global barqaror taraqqiyotda ekologik partiyalarning roli (ijtimoiy-falsafiy tahlil). Fals.f.d. (DSc) diss. avtoref. – Toshkent: O‘zMU, 2021.
7. Omonov B.N. Problems And Consequences Of Water Deficiency In Central Asia // Turkish Online Of Qualitative Inquiry (TOJQI) Volume 12, July 2021: 2541-2545. <https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4680>
8. Омонов, Баходир Нуриллаевич. "ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПУТЬ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОГО И ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ." *Gospodarka i Innowacje*. 44 (2024): 235-242.
9. Очилова Г.А. Омонов Б.Н. Чучук сув танқислиги муаммосининг Марказий Осиёга хавфи.
10. Omonov B. “Dastur ul-Muluk” va “Saddi Iskandariy” asarlarida geosiyosiy qarashlar //News of UzMU journal. – 2024. – Т. 1. – №. 1.2. – С. 180-183.
11. Nurillaevich, Omonov Bahodir, et al. "Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System." *Journal of Pharmaceutical Negative Results* (2022): 984-989.
12. Semykin, V. A., et al. "PROBLEMS AND PROSPECTS FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN CONTINUING EDUCATION." (2015).